

DEJVID HJUM

RASPRAVA O LJUDSKOJ PRIRODI

Veselin Masleša 1983.

drugim, isti uticaj na um kao god i priroda i utiskuju predstavu sa podjednakom snagom i jačinom.

Tako se pokazuje da *verovanje* ili *pristanak*, koji uvek prati pamćenje i čula, nije ništa drugo doli živost onih opažanja koje oni daju, i da ih samo to razlikuje od predstava uobrazilje. Verovati u ovom slučaju znači osećati neposredan utisak čulâ, ili ponavljanje tog utiska u pomćenju. Samo snaga i živost opažanja sačinjavaju prvi čin prosuđivanja i postavljaju temelj onog umovanja koje izgrađujemo kad tragamo za odnosom uzroka i posledice.

ODELJAK VI

O zaključivanju od utiska ka predstavi

Lako je zapaziti da u traganju za ovim odnosom zaključak koji izvodimo iz uzroka ka posledici ne potiče samo od procene tih pojedinačnih predmeta, ni od onih prodiranja u njihove suštine koja bi nam mogla otkriti zavisnost jedne od drugog. Nema predmeta koji obuhvata postojanje nekog drugog, ako razmatramo predmete same po sebi i ne gledamo dalje od predstava koje o njima obrazujemo. Takvo zaključivanje bilo bi jednako saznanju i obuhvatalo bi potpunu protivrečnost i nemogućnost poimanja ma čega što bi bilo drukčije. No, pošto su sve odelite predstave razdvojljive, očevidno je da takve nemogućnosti ne može biti. Kad pređemo od jednog datog utiska na predstavu nekog predmeta, mogli smo moguće razdvojiti predstavu od utiska i zameniti ga nekom drugom predstavom.

Prema tome, samo *iskustvom* možemo izvesti zaključak o postojanju jednog predmeta na osnovu postojanja nekog drugog. Ovo je priroda tog iskustva. Pamtimo da smo imali česte primere postojanja jedne vrste predmetâ; i isto tako pamtimo da su ove uvek pratile jedinice druge vrste predmetâ i da su se uvek javljale u pravilnom redu dodirnosti sledovanja u odnosu na njih. Tako, pamtimo da smo videli vrstu predmeta koju nazivamo *plamen* i da smo osetili vrstu oseta koju nazivamo *toplota*. Isto tako dozivamo u sećanje njihovu stalnu povezanost u svim prošlim slučajevima. Bez ikakvog daljeg cifranja jedno nazivamo *uzrok* a drugo *posledica*, te iz postojanja jednog zaključujemo o postojanju

drugog. U svim tim slučajevima, iz kojih saznajemo o povezanosti pojedinih uzrokâ i posledicâ, i uzroci i posledice bili su opaženi ćulima, upamćeni su: ali u svim slučajevima, u kojima umujemo o njima, samo se jedno opaža ili pamti, a ono drugo dopunjava se saobrazno našem prošlom iskustvu.

Tako, napredujući, otkrili smo neprimetno, kad smo to najmanje očekivali i bili potpuno zauzeti jednim drugim predmetom, jedan nov odnos između uzroka i posledice. Taj odnos je njihova stalna *povezanost*. Dodirnost i sledovanje nisu dovoljni da nas privole da potvrdimo da su dve pojave uzrok i posledica, sem ako opažamo da se ta dva odnosa održavaju u nekoliko slučajeva. Sad možemo uvideti preimućstvo napuštanja neposredne procene tog odnosa da bismo otkrili prirodu one *nužne povezanosti* koja čini njegov tako bitan deo. Ima nade da ćemo na taj način prispeti najzad do našeg naumljenog cilja, premda, istinu govoreći, izgleda da nas ovaj novo-otkriveni odnos o stalnoj povezanosti tek malo pomiće napred na našem putu. Jer on ne obuhvata više nego ovo, da su slični predmeti uvek ili stavljeni u slične odnose dodirnosti i sledovanja; i izgleda oćevidno, bar na prvi pogled, da na taj način nikad ne možemo otkriti neku novu predstavu, već samo umnožavati, ali ne proširivati predmete našeg uma. Može se pomisliti da ono što ne saznamo od jednog predmeta, nikad ne možemo saznati ni od stotinu, ako su svi od iste vrste i savršeno slični u svakom pogledu. Kao što nam naša ćula pokazuju u jednom slučaju dva tela, ili kretanja, ili kvaliteta, u izvesnim odnosima sledovanja i dodirnosti, tako nam naše pamćenje pruža samo mnoštvo slučajeva u kojima uvek naćazimo slična tela, kretanja, ili kvalitete u sličnim odnosima. Od samog ponavljanja nekog prošlog utiska, čak do beskonaćnosti, nikad neće proizići neka nova predstava, kao što je predstava nužne povezanosti, a broj utisaka u tom slučaju nema većeg dejstva no kad bismo se ogranićili samo na jedan. No, iako ovo rasuđivanje izgleda ispravno i oćevidno, ipak, pošto bi bila ludost prerano oćajavati, mi ćemo nastaviti nit našeg izlaganja; i pošto smo videli, otkrića od jednog predmeta ka drugom, ispunićemo sada prirodu tog zaključivanja, kao i prelaza od utiska na predstavu. Možda će se pokazati na kraju da nužna povezanost zavisi od zaključivanja umesto da zaključivanje zavisi od nužne povezanosti.

Pošto izgleda da se prelaz od utiska datog pamćenju ili ćulima ka predstavi onoga što nazivamo uzrok ili posledica osniva

na prošlom *iskustvu* i na našem sećanju o njihovoj *stalnoj povezanosti*, sledeće je pitanje — da li iskustvo proizvodi tu predstavu pomoću rasuđivanja ili pomoću uobrazilje; da li nas razum opredeljuje da načinimo taj prelaz, ili pak to čini izvesno udruživanje i odnos opažajâ. Ako bi nas razum opredeljivao, on bi postupao po principu, *da slučajevi o kojima nismo imali iskustva moraju naličiti slučajevima o kojima smo imali iskustva, te da se tok prirode uvek nastavlja jednoobrazno isti*. Da bismo, prema tome, iščistili ovu stvar, razmotrimo sve argumente na kojima se može pretpostaviti da počiva takva postavka; i pošto oni moraju poticati ili iz *saznanja* ili iz *verovatnoće*, bacimo pogled na svaki od ovih stepenâ osvedočenja, i razmotrimo da li oni pružaju ikakav opravdan zaključak te prirode.

Naš prethodni metod rasuđivanja lako će nas uveriti da ne može biti *demonstrativnih* argumenata koji bi dokazali *da oni slučajevi o kojima nismo imali iskustva naliče na one slučajeve o kojima smo imali iskustvo*. Mi možemo u najmanju ruku da zamislimo promenu u toku prirode, što dovoljno dokazuje da takva promena nije asolutno nemogućna. Obrazovati jasnu predstavu ma o čemu neoporeciv je argument o njegovoj mogućnosti i sâmo je opovrgavanje svakog tobožnjeg dokaza protiv njega.

Verovatnoća, pošto ne otkriva odnose predstava, razmotrene kao takve, već samo odnose predmetâ, mora se, u nekim pogledima, osnivati na utiscima našeg pamćenja i čulâ, a u nekim pogledima na našim predstavama. Kad u našim umovanjima po verovatnoći ne bi bilo mešavine utiska, zaključak bi bio potpuno himeričan; a kad ne bi bilo mešavine predstava, radnja uma, u opažanju odnosa, bila bi, pravo govoreći, oset a ne rasuđivanje. Prema tome, nužno je da u svakom umovanju po verovatnoći ima nešto što je dato umu, bilo da je viđeno ili upamćeno, te da iz toga zaključujemo nešto što je povezano s tim a što nije ni viđeno ni upamćeno.

Jedini spoj ili odnos predmeta koji nas može povesti dalje od neposrednih utisaka pamćenja i čulâ, jeste odnos uzroka i posledice — i to zato što je to jedini odnos na kojem možemo osnovati ispravno zaključivanje od jednog predmeta ka drugome. Predstava uzroka i posledice potiče iz *iskustva*, koje nas obaveštava da su takve pojedinosti predmeti, u svim prošlim slučajevima, stalno bili združeni jedni s drugima; i pošto se smatra da je predmet sličan jednome od tih neposredno dat u njegovom

utisku, mi pretpostavljamo postojanje jednog drugog predmeta sličnog onom koji uobičajeno prati onaj prvi. Prema ovom objašnjenju stvari, koje je, ja mislim, u svemu neosporno, verovatnoća se osniva na pretpostavci o sličnosti između onih pojava o kojima smo imali iskustva i onih o kojima nismo; i prema, tome, nemogućno je da ova pretpostavka može nastati iz verovatnoće. Isti princip ne može biti i uzrok i posledica nekog drugog; i ovo je, možda, jedina postavka koja se tiče tog odnosa a koja je izvesna, intuitivno ili demonstrativno.

Ako bi neko naumio da izbegne ovaj argument i, ne određujući da li naše umovanje o ovoj temi potiče od logičnog dokazivanja ili od verovatnoće, tvrdio da su svi zaključci izvedeni iz uzrokâ i posledicâ sazđani na valjanom rasuđivanju, ja mogu samo da zaželim da se to rasuđivanje pokaže, da bismo ga podvrgli našem ispitivanju. Može se reći da posle iskustva o stalnoj združenosti izvesnih predmeta mi umujemo na sledeći način. Vidimo da takav uvek proizvodi još jedan drugi. Nemogućno je da on ima takvo dejstvo ako ne bi bio obdaren s moći proizvođenja. Moć nužno podrazumeva dejstvo; i prema tome ima opravdanog osnova da se iz postojanja jednog predmeta izvede zaključak o njegovom uobičajenom pratiocu. Prošlo proizvođenje podrazumeva neku moć; moć podrazumeva novo proizvođenje — a novo proizvođenje je ono što zeključujemo iz moći i prošlog proizvođenja.

Bilo bi mi lako da pokažem slabost onog umovanja — da je predstava *proizvođenja* istovetna sa predstavom *uzročnosti* i da nikakvo postojanje ne podrazumeva izvesno i demonstrativno neku moć u nekom drugom predmetu, ili kad bi bilo umesto da preuraniti s onim što ću imati prilike da primetim docnije u vezi sa predstavom koju obrazujemo o *moći i dejstvenosti*. No takav metod postupanja može izgledati ili da slabi moj sistem postavljajući jedan njegov deo na drugi, ili da stvara pometnju u mom umovanju, potrudicu se da održim moje sadašnje utvrđenje bez ikakve takve pomoći.

Prema tome, neka za časak bude dopušteno da proizvođenje jednog predmeta od strane drugog u ma kojem slučaju podrazumeva neku moć, i da je ta moć združena sa svojom posledicom. Ali pošto je već bilo dokazano da moć ne leži u čulnim kvalitetima uzroka, i pošto nama nije dato ništa sem kvaliteta, ja pitam: zašto u drugim slučajevima pretpostavljate da ista moć još

uvek postoji samo na osnovu izgleda tih kvaliteta? Vaše pozivanje na prošlo iskustvo ne rešava ništa u sadašnjem slučaju: i u najboljem slučaju može samo da dokaže da je sâm predmet koji je proizveo neki drugi, bio u tom istom trenutku obdaren takvom nekom moći; ali nikad ne može dokazati da ista moć mora ustrajati u istom predmetu ili zbiru čulnih kvaliteta — još manje, da je slična moć uvek združena sa sličnim čulnim kvalitetima. Ako bi se kazalo da imamo iskustvo da ista moć ustrajava sjedinjena sa istim predmetom i da su slični predmeti obdareni sličnim moćima, ja bih ponovio svoje pitanje: *zašto iz tog iskustva obrazujemo zaključak koji prevazilazi one prošle slučajeve o kojima smo imali iskustva?* Ako odgovorite na ovo pitanje na isti način kao na prethodno, vaš odgovor još uvek daje povoda novom pitanju iste vrste, i tako *in infinitum*, što jasno dokazuje da gornja umovanje nema opravdanog osnova.

Tako, naš razum nas ne samo ostavlja na cedilu u pogledu otkrića *poslednje povezanosti* uzrokâ i posledicâ, već čak i onda pošto nas je iskustvo obavestilo o njihovoj *stalnoj združenosti*, razum ne može da nas uveri zašto bismo proširili to iskustvo preko onih pojedinačnih slučajeva koji su potpali pod naše opažanje. Mi pretpostavljamo, ali nikad ne možemo dokazati, da mora biti neke sličnosti između onih predmeta o kojima smo imali iskustva i onih koji leže van domašaja našeg otkrića.

Mi smo već zapazili izvesne odnose koji nas nagone da prelazimo s jednog predmeta na drugi, čak iako nema razloga koji bi nas opredelio za taj prelaz, i ovo možemo postaviti kao opšte pravilo: kad god um stalno i jednoobrazno vrši prelaz bez ikakvog razloga, on je pod uticajem tih odnosa. To je upravo sadašnji slučaj. Razum nikad ne može da nam pokaže povezanost jednog predmeta sa drugim, iako pomognut iskustvom i opažanjem njihove stalne združenosti u svim prošlim slučajevima. Prema tome kad um prelazi sa predstave ili utisaka nekog predmeta na pretstavu ili verovanje o nekom drugom predmetu, u tome ga ne opredeljuje razum, već izvesni princip koji udružuju zajedno predstave tih predmeta i sjedinjuju ih u uobrazilji. Kad predstave ne bi imale više jedinstva u mašti nego što izgleda da predmeti imaju za rasuđivanje, nikad ne bismo mogli iz uzrokâ da izvedemo zaključak o posledicama niti da poklonimo verovanje nekoj stvarnoj činjenici. Zaključivanje prema tome zavisi jedino od jedinstva predstava.

Principe jedinstva među predstavama sveo sam na tri opšta i ustvrdio da predstava ili utisak nekog predmeta prirodno uvodi predstavu nekog drugog predmeta koji mu je sličan, dodiran, ili povezan s njim. Dopuštam da ti principi nisu ni *nepogrešivi* ni *jedini* uzroci jedinstva među predstavama. Oni nisu nepogrešivi uzroci. Jer čovek može da prikuje svoju pažnju za neko vreme na ma koji predmet a da pritom ne gleda dalje. Oni nisu jedini uzroci. Jer misao se očividno vrlo nepravilno kreće kad preleće pogledom svoje predmete, te može skočiti sa neba na zemlju, i s jednog kraja sveta na drugi, bez ikakvog izvesnog metoda ili reda. No premda dopuštam tu slabost u ova tri odnosa, i ovu nepravilnost u uobrazilji, ja ipak tvrdim da jedini *opšti* principi koji udružuju predstave jesu sličnost, dodirnost i uzročnost.

Ima odista jedan princip jedinstva među predstavama koji se na prvi pogled može oceniti kao različan od ma kojeg od ova tri, no videće se da u suštini on zavisi od istog porekla. Kad iskustvo pokazuje da je svaka jedinka neke vrste predmetâ stalno sjedinjena sa jedinkom neke druge vrste, pojava neke nove jedinke jedne ili druge vrste prirodno odvodi misao ka njenom uobičajenom pratiocu. Tako, zato što je takva posebna predstava obično vezana za takvu posebnu reč, potrebno je samo da se čuje ta reč da bi se proizvela odgovarajuća predstava; i um jedva može, uz najveće napore, da spreči taj prelaz. U ovom slučaju nije aspolutno nužno da, kad čujemo takav poseban zvuk, pomišljamo na neko prošlo iskustvo i razmatramo kakva je predstava obično bila udružena sa tim zvukom. Uobrazilja sama po sebi zamjenjuje to razmišljanje, i tako je svikla da prelazi od reči na predstavu, da nema ni trenutka odgađanja između saslušanja reči i poimanje predstave.

No premda priznajem da je ovo istinit princip udruživanja među predstavama, tvrdim da je on istovetan sa onim koji udružuje predstave uzroka i posledice, te da je suštastveni deo svog našeg umovanja osnovanog na tom odnosu. Mi nemamo drugog poimanja o uzroku i posledicama, sem poimanja izvesnih predmeta koji su bili *uvek združeni* i koji su se u svim prošlim slučajevima pokazali nerazdvojljivi. Mi ne možemo da prodremo u razlog te združenosti. Mi samo primećujemo samu stvar i nalazimo uvek da, zbog stalne združenosti, predmeti zahtevaju jedinstvo u uobrazilji. Kad nam uticaj jednog postane dat, odmah obrazujemo predstavu njegovog uobičajenog pratioca; i, sledstveno, mo-

žemo uspostaviti ovo kao jedan deo definicije mnjenja ili verovanja — da je to *predstava spojena ili udružena sa datim utiskom*.

Tako, premda je uzročnost *filozofski* odnos, pošto podrežujemo dodirnost, sledovanje i stalnu združenost, ipak, samo ukoliko je to *prirodan* odnos koji proizvodi jedinstvo među našim predstavama, u mogućnosti smo da umujemo na osnovu njega, ili da izvodimo zaključak iz njega.

ODELJAK VII

O prirodi predstave ili verovanja

Predstava nekog predmeta je suštastveni deo verovanja koje mu se pridaju, ali to nije sve. Mi zamišljamo stvari koje ne verujemo. Da bismo, dakle, potpunije otkrili prirodu verovanja, ili kvalitete onih predstava sa kojima se saglašavamo, vagnimo sledeće obzire.

Očevidno je da se sva umovanja iz uzrokâ ili posledicâ okončavaju u zaključcima koji se tiču činjenicâ, to jest, tiču se postojanja predmetâ ili njihovih kvaliteta. Očevidno je isto tako da predstava postojanja nije ništa drukčija od predstave nekog predmeta; i da, kad posle prostog zamišljanja nečega, hoćemo to da zamislimo kao postojeće, mi stvarno ne dodajemo nikakav dodatak našoj prvoj predstavi niti vršimo na njoj neku izmenu. Tako, kad, tvrdimo da Bog postoji, mi prosto obrazujemo predstavu o takvom Biću kakvo je ono predstavljeno nama: i postojanje koje mu pridajemo ne poima se nekom posebnom predstavom koju udružujemo s predstavom njegovih drugih kvaliteta, te je možemo opet odvojiti i razlikovati on njih. Ali ja idem dalje: i, nezadovoljan tvrđenjem da poimanje postojanja nekog predmeta ne dodaje ništa njegovom prostoru poimanja, isto tako tvrdim da verovanje u njegovo postojanje ne vezuje nikakve nove predstave sa onima koje sačinjavaju predstave predmeta. Kad mislim o Bogu, kad mislim o njemu kao o postojećem, i kad verujem da on postoji, moja predstava o njemu niti se uvećava niti se umanjuje. Ali pošto je izvesno da ima velike razlike između prostog poimanja postojanja nekog predmeta i verovanja u njegovo postojanje, i pošto se ta razlika ne nalazi u delovima niti u sastavu predstave koju poimamo, to sledi da se ona mora nalaziti u *načinu* na koji je poimamo.